

KISS JÓZSEF

A PESTI INVALIDUS HÁZ JÁSZKUNSAGI FÖLDESURASÁGA

1731—1745

Értekezések a történeti tudományok köréből, új sorozat, 114. k.

(Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992. 268 o.)

A Jászkun Kerület avatott és ismert kutatója újabb jelentős monográfiával gazdagította történelmi irodalmunkat. Már 1979-ben közzétett „A Jászkun Kerület parasztsága a Német Lovagrend földesúri hatósága idején 1702—1731” (Akadémiai Kiadó, Budapest) című megelőző összefoglaló művével felhívta magára a figyelmet, hiszen hazai és külföldi levéltárak állagának korábban mások által még csak nem is sejtett gazdag anyagait tárta fel, és az azokban való évtizedes elmélyülés után reális elemzéssel jutott maig érvényes és maradandónak ígérkező következtetésekre. A Jászkun Kerület hadtörténelmi szempontból is rendkívül fontos gazdaság- és társadalomtörténetével kapcsolatos kutatásait időrendben folytatva ezúttal a következő másfél évtized folyamatainak hasonlóan elmélyült, elsődleges forrásfeltáráson alapuló elemzésére és erre építve a valóságos folyamatok bemutatására vállalkozott, nem ismételve korábbi alapmunkája állításait, de a szükséges mértékig visszanyúlva előző megállapításaihoz. Ezen újabb műve még inkább a hadtörténelem körébe is vág, mivel a Német Lovagrend után a Pesti Invalidus Ház gyakorolta a Jászkun Kerület földesúri jogait.

A világosan tagolt monográfia első nagyobb egysége a magyar királyi koronabirtokok jogállását elemzi, s bebizonyítja, hogy az Udvari Kamara részéről, miként 1702-ben, 1731-ben is törvényes alap nélküli eladás történt, akkor a Német Lovagrendnek, ezúttal a Pesti Invalidus Háznak, bár uralkodói utasításra következett be mindkét alkalommal. Ezt követően a szerző felvillantja Széchényi György esztergomi érsek személyiségét és életútját, majd azt a folyamatot mutatja be, miként jutott el az agg egyházfő a pesti és pozsonyi katonai menház létrehozására szánt alapítvány tételéhez. Az alapítólevél részletes ismertetését

követően visszafogottan és mégis érzéketlenül ábrázolja az utód, Kollonits Lipót esztergomi érsek mesterkedéseit, amelyek révén titkos társvevővé vált már 1702-ben a Jászkun Kerületnek a Német Lovagrend részére történt eladásakor, éppen a Széchényi-féle invalidus-alapítványt használva fel erre a célra. Miközben az alapítványból illegálisan felhasznált összeg visszaszerzése sikertelen folyamatának bemutatására kerít sort Kiss József, párhuzamosan szól arról is, miként kezdett hozzá az újabb esztergomi érsek, Keresztély Ágost százsz herceg a Pesti Invalidus Ház építtetéséhez. Ezt követően bemutatja az első invalidusoknak még az építkezés alatti 1729-es beköltöztetését és ismerteti a menház működését a további építkezési munkálatok közepette.

A harmadik fejezet foglalkozik azzal, miként került sor az Udvari Kamara közreműködésével a Jászkun Kerületnek a Német Lovagrend földesuraságától való megszabadulására és miként következett erre a Pesti Invalidus Ház földesurasága, miután az alapítványi összeg oly szintre emelkedett, hogy a vásárlásra mód nyílhatott. Ezt követően az új földesúri tulajdonba való 1731-es beiktatás folyamatának elemzése következik. A továbbiakban a következő nagyobb egység a megvásárolt terület gazdasági és társadalmi viszonyait mutatja be. Az ezt követő ötödik fejezet különös figyelemre tarthat igényt a hadtörténelem iránt érdeklődők részéről. E szöveg-egységben ugyanis a szerző a Pesti Invalidus Ház belső szervezeti felépítését, katonai rendtartását, működését, gazdálkodását, az ott szolgálatra beosztott és elhelyezett állomány ellátását és napi életét mutatja be.

Különösen érdekes részt képez ebben a földesúri bevételek és az ellátmányi kiadások egybevetése. Hasonlóképpen

mindeddig ismeretlen kép tárul fel az irgalmasrendi atyák beteggondozó tevékenységét részletező szövegrész olvas-tán. A hatodik fejezetben Kiss József a Jászkun Kerületben foglalkoztatott földesúri tiszteket mutatja be, az ő működésüket elemzi, miközben életközelphez hozza az eddig zömében ismeretlen történelmi személyiségeket. Ezt követően újabb önálló egységben a helyhatósági közigazgatási és bíraskodási folyamatok részletes bemutatása következik, ezekkel kapcsolatosan a szerző megint minden egyes személyt bemutat az olvasónak. A nyolcadik fejezet a Jászkunság adott időbeli adóztatását elemzi. Ez megint rendkívül hasznos információkat szolgáltat a hadtörténeszek számára, hiszen a lengyel örökösödési háborúval, III. Károly második török háborújával, a két sziléziai és az osztrák örökösödési háborúval terhelt időszakra vonatkoztatóan a legapróbb részletekig tartalmazza a kivetett és behajtott rendes és rendkívüli hadiadókat is. Ezen túlmenően azonban, a rövid békeidőszakok vonatkozásában elsődlegesen, az átvonuló és beszállásolt katonaság eltartásából fakadó tehertétel adatait hasonló részletességgel közli, így e területen is számos új ismeretet nyújt.

Legfontosabb hadtörténelmi szempontból, legalábbis a recenzens szerény véleménye szerint, a záró fejezet. Ebben Kiss József a Jászkun Kerületben érvényesített hadkötelezettséget és katonaiállítást mutatja be, gyakorlatilag a XVIII. század egész első felére vonatkozóan. E tekintetben is kettős a vizsgálata, ismerteti az előírásokat, elvárásokat, majd azokat szembesíti a valós adatokkal. Felidézi az insurrectiós kötelezettséget előíró törvényt, majd arról a körülményről szól, hogy a Jászkunság 1702 óta már nem a nádori joghatóság alatt áll. Ennek ellenére, mint ahogyan a nádori porták után kivetett hadiadót fizetniük kellett, jogérvényesnek tekintették továbbra is a hadkötelezettségüket. Ezt az érintettek elfogadták, csakhogy éppen a Rákóczi-szabadságharc alatti, a fejedelem zászlaja iránt tanúsított nyolc esztendő hűségük bizonyította, miként értelmezték azt. Mindenesetre — bizonyára éppen ezért — az 1716/18-as török háborúban csupán részlegesen vette őket igénybe a bécsi hadvezetés.

Rendkívül érzékletes képet fest a szerző az 1735-ös insurrectiós alkalma-zásról, amikor a békési mozgolódás ellen küldték táborba a jászokat, kis- és nagykunokat. Pontos adatokat nyerünk mind a mozgolódás, mind az ellene küldött hadak mozdulatainak mértékéről. Ugyancsak érzékletesen ábrázolja Kiss József, mennyire csalódtak a hadrakeltek, mivel a korábbi törvényességet semmibe véve, miként a török háború idején is történt, újólag, az insurrectio idejére is beszédtek tőlük a hadiadót. Hasonló részletességgel mutatja be a szerző — az 1741-es poroszellenes sziléziai hadbaküldésre tekintettel — a Jászkun Kerületből még az országgyűlés összehívása előtt kiállított insurrectio összetételét, útbaindulását.

A továbbiakban az 1741. évi általános insurrectio törvénybe foglalását követően előírt portális katonaiállítási kötelezettségének teljesítését részletezni. Be-fejezésül, az országgyűlési munkálatokhoz visszatérve, arról tájékoztat, hogy a karok és rendek a Pesti Invalidus Ház indigenatusát ugyanúgy nem fogadták el, mint korábban az 1712 15-ös országgyűlésen a Német Lovagrendét sem. Ezután a Jászkun Kerület ezáltal végre lehetővé vált, régóta célul kitűzött önmegváltásának folyamatát elemzi, amelynek ára — az 500 000 Ft megváltási összegnek a Pesti Invalidus Ház részére való kifizetésén túl —, mintegy jelezve a nádori fennhatóság alá való visszatérést, az 1744-ben újra meghirdetett általános insurrectióra is tekintettel, a jászkunsági huszárezred felállítása volt.

Kiss József nem elégszik meg a bőséges jegyzeteléssel, a fordításban és eredeti idegen nyelven is közölt sok forrás-idézettel, hanem függelékként még a tárgyalat másfél évtized legfontosabb alapokiratainak teljes terjedelemben való közreadására is vállalkozott, hogy ezáltal tegye teljessé az általa nyújtottan immár egyértelmű történelmi képet. Mindez a hadtörténelem, különösen az oly kevésbé ismert XVIII. század eseményei iránt érdeklődő szakember számára nélkülözhetetlen alapmű lesz, és a recenzens csak sürgős nyomatókkal ajánlani tudja e valóban hézagpótló mű alapos tanulmányozását minden érdeklődő számára.

Zachar József